

ОРЛОВСЬКИЙ Р. С.,кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.237

**ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ»
ТА «ВИКОНАВЕЦЬ ЗЛОЧИНУ»**

У статті розглядається дискусійне у кримінально-правовій теорії питання співвідношення ключових понять кримінального права, а саме: «суб'єкт злочину» та «виконавець злочину».

Ключові слова: співучасть у злочині, суб'єкт злочину, співучасник злочину, виконавець злочину.

В данной статье рассматривается дискуссионный в уголовно-правовой теории вопрос о соотношении ключевых понятий уголовного права, а именно: «субъект преступления» и «исполнитель преступления».

Ключевые слова: соучастие в преступлении, субъект преступления, соучастник преступления, исполнитель преступления.

This article deals with the key categories of criminal law's theory, namely: «a criminal offender» and «the principal offender».

Key words: criminal complicity, a criminal offender, accomplice, the principal offender.

Вступ. Боротьба з організованою злочинністю і окремими її проявами повинна проводитись виключно в межах інституту співучасті. Ефективність такої боротьби в значній мірі залежить від рівня наукової забезпеченості цього кримінально-правового інституту. Наукова забезпеченість та законодавча виваженість можуть бути досягнуті, перш за все, завдяки глибокій теоретичній розробці понять і визначень, які містяться в нормах кримінального права.

Постановка завдання. Незважаючи на значний науковий інтерес до інституту співучасті, сьогодні невірешеним залишається питання про співвідношення таких кримінально правових понять, як «суб'єкт злочину» та «виконавець злочину».

Визначення співвідношення вказаних понять і є метою цієї статті.

Результати дослідження. Залежності від свого статусу – реального місця і ролі в юридичній науці і практиці – правові поняття, на думку професора М.І. Панова, можуть бути поділені на дві великі групи, які умовно можна назвати «доктринальні» та «легальні». Доктринальні (теоретико-правові) – це правові поняття, які є результатом пізнавальної діяльності, належать до сфери науки, за допомогою яких виражаються ті чи інші «концепції», «теорії», «вчення» юридичної науки. Вони, власне, і є змістом науки як результату пізнавальної діяльності, несуть в собі первинну інформацію про відповідні державно-правові явища. Легальні (нормативно-правові) поняття отримують офіційне закріплення в нормативно-правових актах – законах і підзаконних актах – і належать не тільки до юридичної науки, але і права [1, с. 38].

Серед науковців вивченням питання займалися: О.А. Арутюнов, Ф.Г. Бурчак, В.В. Васюков, П.І. Гришаєв, Д.С. Дядькін, А.Ф. Зелінський, О.О. Іліджев, О.О. Кваша,

М.І. Ковальов, А.П. Козлов, Г.А. Крігер, М.І. Панов, П.Ф. Тельнов, О.В. Ус, О.Л. Цвіренко, М.Д. Шаргородський.

Поняття «суб'єкт злочину» та «виконавець злочину» слід вважати легальними, оскільки вони знайшли своє відображення в Кримінальному кодексі України (далі – КК).

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність». Частина 2 цієї ж статті містить визначення спеціального суб'єкту злочину, яким є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Поняття «співучасник» у законі відсутнє, але відповідно до ч. 1 ст. 27 КК співучасником злочину, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник. Отже, виконавець є співучасником злочину.

У ч. 2 ст. 27 КК міститься законодавче визначення виконавця (співвиконавця) злочину, яким визнається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом.

Що стосується доктринального розуміння вказаних понять, то у теорії кримінального права не існує єдиної думки про те, чи можна розглядати в якості виконавця тільки співучасника злочину.

Якщо у випадках вчинення злочину у співучасті однозначно йдеться про виконавця як співучасника, то особа, яка одноособово вчинила злочин поза співучастью, іменується по-різному: індивідуально діюча особа [2, с. 109], індивідуально діючий суб'єкт [3, с. 15], індивідуальний виконавець [4, с. 142], фактичний (фізичний) виконавець, наділений всіма ознаками суб'єкта злочину [5, с. 40].

Слід погодитись з думкою Д.В. Савельєва про те, що критерієм істинності будь-якого поняття виступає практика людей, яка слугує доказом того, що судження про предмет правильне. Поняття предмету повинно визначатись об'єктивною реальною дійсністю. Стосовно юриспруденції поняття відіграють значну роль. Хибна абстракція, яка міститься в законах, призводить до викривлення результатів в правозастосовній діяльності. Виражене в абстрактній формі визначення повинно бути співрозмірним, чітким і позитивним. В дефініції необхідно охоплювати всі сторони предмету [6, с. 21].

А.Н. Трайнін писав, що виконавець можливий лише у складі співучасників. «Виконавець», «підбурювач» та «пособник» поняття співвідносні: вони взаємно визначають один одного як носії різних функцій в одній співучасті. Саме тому бути виконавцем одному, так само неможливо, як бути одному підбурювачем чи пособником [7, с. 104].

На думку Ф.Г. Бурчака, виконавець злочину поняття співвідносне. Воно можливе тільки у співучасті, тобто в тих випадках, коли поряд з виконавцем діють і інші особи, які виконують інші функціональні ролі – організаторів, підбурювачів і пособників. Якщо злочин вчиняється однією особою, то питання про його роль та функції не виникає. В таких випадках йдеться просто про суб'єкт злочину, тобто про особу, яка вчинила суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння і спричинила шкідливі наслідки [2, с. 135].

Поряд з цим, деякі вчені висловили пропозицію вивести поняття виконавця за межі співучасті.

І.П. Малахов, вважаючи співучасть особливим видом індивідуальної злочинної діяльності суб'єкта, виводить виконавця із складу співучасників, аргументуючи це тим, що співучасник не вчиняє об'єктивної сторони складу злочину. Останній міститься лише у діяннях виконавця [8, с. 14]. Водночас вчений розглядає в якості співучасника – співвиконавця злочину [9, с. 155].

Вбачається, що таким тлумаченням виконавця поза співучастью автор змішує два різні поняття – «суб'єкт злочину» і «виконавець злочину». Твердження про те, що співучасть є особливим видом індивідуальної злочинної діяльності не відповідає граматич-

ному тлумаченню слова «співучасть», яке дає можливість говорити про злочинну діяльність як мінімум двох осіб, а не про індивідуальну злочинну діяльність.

Критикуючи висловлювання І.П. Малахова Р.Д. Сабіров зазначав, що недоліками такого бачення є відсутність вказівки на таку важливу ознаку співучасті, як спільність, припущення можливості співучасті в необережних злочинах, визнання діяльності співучасників допоміжною, такою, що не має самостійного значення [10, с. 21].

Дискусійною вбачається позиція А.П. Козлова, який пише про те, що виконавець може діяти як одноособово, так і у співучасті. Цілком правомірно розповсюджувати, пише вчений, поняття виконавця і на осіб, що діють одноособово, тому що за змістом функцій і за оформленням перешкоди цьому відсутні – індивідуально діюча особа за змістом завжди виконавець. Автор пропонує вивести поняття виконавця злочину за межі співучасті, ототожнюючи поняття суб'єкта злочину і виконавця злочину [11, с. 104-105].

Деякі вчені, ототожнюючи поняття суб'єкта злочину і виконавця злочину, мотивують свою позицію тим, що законодавець у визначення виконавця злочину включає і посереднє виконання.

Так, наприклад, О.К. Гамкрелідзе підтримує позицію ототожнення виконавця злочину та суб'єкта, який вчиняє злочин одноособово, вважаючи, що виконавець злочину має місце не лише у співучасті, оскільки існує таке поняття, як «посередній виконавець» – особа, яка умисно спричинила злочинний результат шляхом використання іншої людини в якості сліпого знаряддя [12, с. 6-7].

Протилежної позиції дотримується А.В. Ушаков, який вважає, що виконавець є співучасником злочину, а так як посереднє виконання не є співучастю у злочині, тому включення у статтю про види співучасників такого явища є помилковим [13, с. 260].

Така ж думка висловлювалася і М.І. Ковальовим. Вчений писав про те, що поняття «виконавець злочину» відносно, оскільки стосується лише співучасті у злочині. Стосовно посереднього виконання автор висловив думку про те, що воно не може утворювати співучасть у злочині [14, с. 96-97]. Такого ж бачення дотримуються й інші науковці [15, с. 95].

Можна допустити, що науковці, які ототожнюють поняття «суб'єкт злочину» і «виконавець злочину», ігнорують логічний закон зворотного відношення між обсягом і змістом поняття, який встановлює, що збільшення змісту поняття призводить до утворення поняття із меншим обсягом, і навпаки.

Понятійний апарат правознавства, як зазначає М.І. Панов, являє собою не тільки цілісне, але і системне логіко-юридичне утворення, в якому всі поняття (категорії) знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності, у відносинах і координації, і субординації [1, с. 40]. Безумовно, поняття «суб'єкта злочину» та «виконавця злочину» знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності, однак вони не тотожними.

Зміст всякого поняття утворює сукупність основних, істотних ознак предмета, відображеного в понятті [16, с. 92-102].

Суб'єктом злочину визнається фізична особа, яка вчинила злочин, досягла визначеного законом віку, є осудною. Таким чином, якщо особа-суб'єкт злочину вчиняє суспільно небезпечне діяння одноособово (поза співучастю), то тільки ця особа своїм діянням вчиняє злочин. У визначенні її ролі в якості виконавця, організатора, підбурювача чи пособника немає потреби.

Поняття «виконавця злочину» дає можливість визначити конкретну роль, функцію співучасника при вчиненні умисного злочину у співучасті. Безумовно, виконавець будь-якого злочину, вчиненого у співучасті, є суб'єктом злочину, тобто фізичною, осудною особою, яка досягла встановленого законом віку. Окрім ознак суб'єкта злочину виконавець наділений додатковими, тільки йому притаманними ознаками, які характеризують виконану ним роль при вчиненні злочину у співучасті.

Слід також зазначити, що умисел виконавця, у порівнянні з умислом суб'єкта, який вчиняє злочин одноособово, має свою специфіку. Виконавець злочину усвідомлює суспіль-

но небезпечний характер свого діяння і діянь інших співучасників злочину, а співучасники злочину, в свою чергу, усвідомлюють суспільно небезпечний характер своїх діянь і діянь виконавця злочину. І виконавець, і інші співучасники злочину передбачають настання або можливість настання суспільно небезпечних наслідків своїх спільних діянь.

Висновок. Поняття «виконавець злочину» утворюється шляхом збільшення змісту поняття «суб'єкт злочину» за рахунок функціонального наповнення (функціональної ознаки виконання злочину), тобто особа виконавця повинна включати всі загальні ознаки суб'єкта злочину, а також спеціальні, якщо вчиняється злочин зі спеціальним суб'єктом.

Таким чином, з однієї сторони, поняття «виконавець злочину» і «суб'єкт злочину» різнорідні, а з іншої – останнє включає в себе категорію «виконавець злочину», при цьому маємо на увазі як виконавця, так і будь-якого співучасника.

Список використаних джерел:

1. Панов М.І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства [Текст] / М.І. Панов ; передм. В.П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – 812 с.
2. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву [Текст] / Ф.Г. Бурчак. – К. : Наук. думка, 1969. – 216 с.
3. Кузнецова Н.Ф., Кудрявцев В.Н. Квалификация соучастия в преступлении [Текст] / Н.Ф. Кузнецова, В.Н. Кудрявцев // Советская юстиция. – 1962. – № 19. – С. 14–17.
4. Угрехелидзе М.Г. Субъективная сторона преступления при множественности его участников [Текст] / М.Г. Угрехелидзе // Труды Тбилисского университета. Серия Психология. Право. Т. 255. – 1986. – С. 141–148.
5. Сабиров Р.Д. Виды исполнительства преступления и их классификация [Текст] / Р.Д. Сабиров // Проблемы профилактики преступности на современном этапе. Межвузовский сборник научных трудов. – 1983. – С. 38–46.
6. Савельев Д.В. Преступная группа: вопросы уголовно-правовой интерпретации и ответственности [Текст] / Д.В. Савельев. – Е. : УрГЮА, 2002. – 92 с.
7. Трайнин А.Н. Учение о соучастии [Текст] / А.Н. Трайнин. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – 158 с.
8. Малахов И.П. Соучастие в воинских преступлениях в свете общего учения о соучастии по уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И.П. Малахов. – М. : МГУ, 1960. – 26 с.
9. Малахов И.П. Некоторые вопросы учения о соучастии по советскому уголовному праву [Текст] / И.П. Малахов // Труды Военно-политической Академии им. Ленина. – № 17. – 1957. – С. 142–168.
10. Сабиров Р.Д. Некоторые спорные вопросы соучастия в преступлении [Текст] / Р.Д. Сабиров // Вопросы повышения эффективности уголовного законодательства в современных условиях. Межвузовский сборник научных трудов. – 1979. – С. 136–140.
11. Козлов А.П. Соучастие: традиции и реальность [Текст] / А.П. Козлов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 362 с.
12. Гамкрелидзе О.К. Соисполнительство и посредственное исполнительство преступления по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.К. Гамкрелидзе. – Т. : ТГУ, 1973. – 22 с.
13. Уголовное право России. Общая часть : учебник [Текст] / Отв. ред. Б.В. Здравомыслов. – М. : Юристъ, 1996. – 560 с.
14. Ковалев М.И. Соучастие в преступлении [Текст] / М.И. Ковалев. – Е. : УрГЮА, 1999. – 200 с.
15. Назаренко Г.В. Квалификация особых случаев соучастия: Соучастие и невменяемость / Г.В. Назаренко // Правоведение. – 1995. – № 3. – С. 94–97.
16. Войшвилло Е.К. Понятие как форма мышления [Текст] / Е.К. Войшвилло. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 239 с.

